

Karl Popper'da Bilim-Siyaset İlişkisi: Bilimsel Araştırma Sürecine/Mantığına İlişkin Görüşlerinin Toplumsal ve Siyasal Felsefesi Üzerindeki Etkileri

Ferhat Akdemir*

Öz

Bu makalede Karl Popper'ın bilimsel araştırma sürecine dair görüşleri ile toplum tasarımı-na ve siyasal öğretisine dair düşünceleri arasındaki ilişki irdelenmektedir. Popper bilim fel-sefesinde yanlışlamacılığın ve eleştirel akılcılığın önemli temsilcilerinden birisidir. Siyaset felsefesinde ise her türden kolektivist toplum tasarımının ateşli eleştirmenleri ve liberal demokrasinin güçlü savunucuları arasındadır. Felsefi literatüre bakıldığında Popper'ın siya-set felsefesine ve liberal demokrasiye dair görüşlerinin ya diğer alanlara dair görüşleri ile bağlantı kurulmaksızın, ilintisiz bir şekilde ele alındığı ya da bu konudaki görüşlerinin yaşa-dığı dönem ve coğrafyada yükselişte olan baskıcı ve totaliter yönetimlere bir tepki olarak konjonktürel bir bağlamda yorumlandığı görülmektedir. Ancak onun bilimsel araştırmanın mantığına dair görüşleri ile toplum ve siyaset felsefesine dair düşünceleri arasında ne-densel bir bağ ve yapısal bir benzerlik mevcuttur. Hatta Popper'ın liberal devlet ve toplum felsefesinin yanlışlamacı ve eleştirel akılcı bilimsel tasarımının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu makalede söz konusu bu ilişkiler ve bağlantılar göz önüne serilmeye ve Popper'ın siyasal felsefesinin bilimsel araştırmanın mantığına dair görüşlerinin doğal ve mantıksal bir uzantısı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilim Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Yanlışlamacılık, Eleştirel Akılcılık, Liberal Demokrasi.

The Relation Between Science and Politics in Karl Popper: The Effects of his Views on the Logic/Process of Scientific Discovery over his Social and Political Philosophy

Abstract

This article explores the relation between Karl Popper's philosophy of scientific discovery and his views on social and political philosophy. Popper is widely recognized as a key advocate of falsificationism and critical rationalism in science, while in political philosophy he emerges as a strong critic of collectivist social models and a committed defender of liberal democracy. Much of the philosophical literature treats these two dimensions of his thought separately, either without connecting them or by interpreting his political views mainly as conjunctural reactions to the authoritarian regimes of his time. However, there is a deeper causal link and structural similarity between Popper's logic of scientific inquiry and his political philosophy. His liberal outlook can even be seen as a natural consequence of a scientific philosophy grounded in falsification and critical rationalism. This article aims to demonstrate these connections and argue that his political philosophy is an inherent extension of his epistemology.

Keywords: Philosophy of Science, Political Philosophy, Falsificationism, Critical Rationalism, Liberal Democracy.

*Prof. Dr. | Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü
ferhat.akdemir@omu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8875-8884
DOI: 10.36484/liberal.1619115

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 119, Yaz 2025, ss. 1-22.
Gönderim Tarihi: 13 Ocak 2025 | Kabul Tarihi: 10 Haziran 2025

Giriş

Karl Raimund Popper (1902-1994) felsefi literatürde daha çok bilim felsefesi-ne dair görüşleriyle dikkatleri çekmiş ve popülerlik kazanmış olsa da özellikle *Açık Toplum ve Düşmanları* (The Open Society and its Enemies) ile *Tarihsiciliğin Sefaleti* (The Poverty of Historicism) isimli çalışmalarında “kapalı toplum” olarak nitelediği ve totaliter olmakla itham ettiği bütün kolektivist toplum projelerinin ateşli bir muhalifi olmuş; bunun karşısında liberal ve demokratik değerleri merkeze alan “açık toplum” projesini savunmuş ve bu anlamda Batı siyasi düşüncesinin gelişimine özel katkılarda bulunmuştur. Totalitarizme yönelik eleştirileri nedeniyle Isaiah Berlin onu Marksizmin yaşayan en büyük eleştirmenlerinden birisi, E. H. Carr da liberalizm savunusu gereğince özgürlüğün peygamberi olarak nitelemiştir. Buna karşılık Marksistler ise onu can çekişen gerici bir kültürün yeniden canlanmasının başlıca sorumlusu olmakla itham etmiştir (Gorton, 2006: 1). Böylesine geniş ve karşıt değerlendirmelere konu olmasına rağmen Popper’ın politik felsefesinin yakın zamanlara kadar akademik çevrelerin ilgisini yeteri kadar çektiği söylenemez (Gray, 1976: 338). Bunun muhtemel nedenlerinden birisi Popper’ın epistemoloji ve bilim felsefesine dair yapmış olduğu çalışmaların toplum ve siyaset felsefesine dair görüşlerini gölgelemiş; diğer nedeni ise siyaseti konu edinen yazılarında hakim olan polemikçi üslubun siyaset teorisine yaptığı pek çok olumlu katkının üzerini örtmüş olmasıdır (Gray, 1976: 338). Kanımızca bu nedenler dizisine yaşadığı dönem ve coğrafyada belirleyici olan felsefe yapma tarzı ve felsefi kabuller de eklenebilir. Yirminci yüzyılın başında özellikle Anglosakson dünyada hakim felsefi paradigmanın mantıkçı pozitivizm olduğu ve bu pozitivizmin değerler alanına yönelik negatif tavır takındığı hatırlanacak olursa Popper’ın siyaset felsefesine dair görüşlerinin neden geri plana itildiği daha kolay anlaşılabilir.

Siyasal öğretisinin akademik çevrelerce yakın zamanlara kadar yeterli ilgiyi görmemesinin yanında onun bilimsel tasarımı ile siyasal felsefesi arasındaki ilişki de en azından Türkçe felsefi literatürde yeteri kadar irdelenmemiştir.¹ Oysa ki Popper’ın siyasal felsefesi Baoudoin’in (2003:19) de dediği gibi “daha çok bilimsel söylemlerin üretilmesi ve işleyiş koşulları üzerine yoğun bir düşünmenin ürünüdür” ve liberal düşüncelerinin kökeninde epistemik ve etik kabulleri yatmaktadır. Liberalizminin gücü de bu kabullerinden kaynaklanmaktadır (Gray, 1976:339). Ona göre bilim de siyaset de ortak

1 Türkçe felsefi literatür incelendiğinde Popper’ın bilim felsefesi ya da siyasal öğretilerine dair tez ya da makale düzeyinde çalışmaların yapıldığı ancak mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak onun bilim felsefesine ve bu felsefedeki kimi spesifik sorunlara odaklandığı söylenebilir. Düşünürümüzün bilimsel tasarımı ile siyasal öğretisi arasındaki ilişkiyi irdelleyen Türkçe literatür ise oldukça sınırlıdır. Bu konuda istisnai nitelikteki iki çalışma için bkz. (Magee, 1990; Akgün, 2009).

bir epistemik ve etik tasarımdan kaynaklanmakta, benzer yöntemlere başvurmakta ve birbirlerine yakın kurumları içermektedir (Baudouin, 2003: 19, 20).² Kısacası Popper'ın liberalizm savunusunun büyük ölçüde onun bilimsel yöntem hakkındaki görüşlerinden ve bu görüşlerin siyasete, tarihe ve sosyal bilimlere nasıl uygulanması gerektiği konusundaki düşüncelerinden kaynaklandığı söylenebilir.³ Bu makalede Popper'ın bilim tasarımı ile toplumsal/siyasal felsefesi arasındaki bağlantı gözler önüne serilmeye, ikisi arasındaki kesişim alanları, etkileşim noktaları açıklığa kavuşturulmaya ve nihayetinde onun toplumsal/siyasal öğretisinin, bilimsel araştırmanın mantığına dair görüşlerinin doğal bir sonucu olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun için ilkin Popper'ın bilim felsefesine ve bilimsel araştırmanın mantığına dair görüşlerine odaklanmamız bir gerekliliktir.

Bilim Felsefesi: Yanlışlanabilirlik, Belir(lenim)sizlik ve Eleştirel Akılcılık

Popper'ın felsefeye ilgi duymaya başladığı dönemde yaşadığı coğrafyaya hakim olan bilim paradigması mantıkçı pozitivistin sözcülüğünü yaptığı doğrulamacılık idi. Mantıkçı pozitivistlere göre bir önermenin doğruluğunun koşulu söz konusu önermenin olgusal bir içeriğe sahip olması ve deney ve gözlemler aracılığıyla ampirik olarak tasdik edilebilmesi idi. Popper bu türden bir yaklaşıma şiddetle karşı çıkar ve bilimsel araştırmanın mantığının doğrulama değil yanlışlama ilkesi üzerine kurulması gerektiğini savunur. Bilimsel bir araştırmada amaç hipotezi doğrulamak değil yanlışlamak olmalıdır. İleri sürdüğümüz hipotez genel yaşam pratiği içerisinde zaten doğru olduğunu düşündüğümüz, doğruluğuna ilişkin belli bazı kanıtlara sahip olduğumuz bir önermedir. Amaç doğrulamaksa doğruluğuna ilişkin elimizde yeteri kadar hatta fazlasıyla kanıt olabilir. Ama hipotezimizi yanlışlayacak tek bir kanıt elimizdeki bütün doğrulayıcı kanıtları geçersiz kılabilir. Kendi deyişiyle “kuğuların beyaz olmalarına ilişkin ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna ulaşmamız doğru olmaz” (Popper, 2012: 51, 52). Beyaz olmayan bir kuğuya dair yapacağımız tek bir

2 Shearmur da Popper'ın siyaset felsefesine dair görüşlerinin üç farklı bağlamda değerlendirilebileceğini söylemektedir. Ona göre Popper'ın siyasal görüşleri i) yaşamış olduğu şahsi/kişisel deneyimler bağlamında, ii) bilgi ve bilim felsefesi ile siyasi öğretisi arasında kurmuş olduğu ilişkiler bağlamında ve iii) özel ve özgün siyasi öğretiler olarak değerlendirilebilir. (Bkz. Shearmur, 2016: 352).

3 Popper'ın totalitarizm eleştirisinin ve liberalizm savunusunun arka planında yaşadığı dönemde Avrupa'da yükselişte olan otoriter devlet politikalarına ve baskıcı eğilimlere yönelik duygusal bir tepkinin yattığı genel bir kabuldür. Bu kabul belli ölçülerde doğruluk ve haklılık payına da sahiptir. Doğrusu Popper'ın siyasal tercihini demokrasiden ve liberalizmden yana kullanmasında iki dünya savaşı arasında Avrupa toplumlarında totaliter ve otoriter devletlerin güçlenişinden duyduğu endişe etkili olmuş olabilir. Ama onun seçimini sadece siyasi konjonktüre bağlı bir tercihe indirgemek yanlıştır.

gözlem bütün hipotezimizi geçersiz kılabilir. Bu nedenle bilimsel araştırmanın mantığı doğrulama değil yanlışlama ilkesi üzerine kurulmalıdır. Bundan çıkan bir diğer sonuç da bilimsel bilgilerin doğruların birbirine eklenmesiyle değil yaygın kanaatin aksine yanlışların ayıklanmasıyla ilerlediğidir (Merkit, 2021: 132). Bu, aynı zamanda bilginin doğrulanmış inanç olduğu şeklindeki geleneksel bilgi tanımından da önemli bir kopuşu temsil etmektedir (Gattei, 2009: 1). Çünkü ona göre bilgi doğruluğu gerekçelendirilmiş değil aksine yanlışlığı gösterilememiş inançtır.

Bu noktada konunun doğru anlaşılabilmesi için yanlışlamaya ilişkin birkaç hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. İlk hipotezimiz yapısal olarak yanlışlanmaya müsait olmalıdır. Genel/tümel hipotezler ve metafizik içerikli önermeler yanlışlanma olanağından kategorik olarak yoksun oldukları için bilimsel kabul edilemezler. Örneğin “yağmur yağacak” şeklindeki bir önerme neredeyse hiç doğrulanamayabilir. Yağmur yağmadan milyonlarca yıl geçebilir. Bu ise onun doğrulanamadığı anlamına gelir. Ancak tek bir yağmur damlası bile hipotezimizi çürütebilir (Magee, 1990: 33). Ya da “yarın hava ya sıcak ya da soğuk olacaktır” şeklindeki bir önerme olası her iki durumda da doğrulanmış olacaktır. Ama hangi durumda yanlışlanabileceği açık olmadığı için böylesi bir önerme anlamlı ve doğru olsa bile bilimsel olarak kabul edilemez (Demir, 1997: 35). Sonuç olarak bir önermenin bilimsel olabilmesi ya da bilime konu olabilmesi için onun hangi durumlarda ve hangi koşullar altında yanlışlanabileceğinin bilinmesi gerekmektedir. İkinci olarak yanlışlamacılık, doğrulamacılığın kullandığı tümevarımsal yöntemin reddidir. Tümevarımsal yöntem, tanımı gereği doğadaki sınırlı sayıdaki gözlemden bir genelleme yoluyla tümel yargılar üretir. Oysa bizim “sonlu sayıdaki gözlemden, henüz gerçekleştirilmemiş gözlemleri de kapsayacak biçimde genelleştirilebilecek bir ilke çıkarmamız olanaklı değildir” (Baudouin, 2003: 34). Popper’ın deyişiyle (2012: 53) “tümevarımsal çıkarımlar olasılık çıkarımlarıdır,” dolayısıyla tümevarımsal yöntemle genel ve kesin yargılara ulaşılamaz. Üçüncü olarak doğrulamacılık deneysel teste tabi tutulamamaları nedeniyle metafiziği olumsuzlamakta ve hatta onun anlamdan yoksun olduğunu iddia etmekte idi. Popper’a göre metafizik önermelerin doğrulanma olanağından yoksun oldukları doğrudur; ancak onlar yanlışlanma olanağından da yoksundur. Haliyle onların bilimsel olmadığını iddia edebiliriz, ama buradan anlamdan yoksun oldukları sonucunu çıkaramayız. Metafizik önermeler doğrulanamasa da/yanlışlanamasa da anlamlı olabilirler. Eleştirel bir tartışmanın konusu yapılabilir, lehindeki ve aleyhindeki iddialar kıyaslanabilir ve bu yolla biri diğerine tercih edilebilir. İlaveten, belli bir dönemde test edilme olanağından yoksun olduğu için metafizik içerikli kabul edilen bir önerme koşulların değişmesiyle test

edilebilir hale gelebilir. Söz gelimi Antik çağda test edilemediği için metafizik bir teori olarak kabul edilen atom kuramı günümüzde bilimsel bir teori olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yanlışlamacılığın, doğrulamacılığın aksine kapısını metafiziğe kapatmadığı söylenebilir.

Ayrıca Popper belki de döneminde hakim bir paradigma olan Einstein'ın izafiyet teorisi ve Heisenberg'in belirlenemezlik ilkesi gereğince doğadaki olay ve olgular arasında zorunlu bir neden-sonuç ilişkisinin olmadığını, doğada belli bir aşamadan sonra bir belirsizliğin hakim olduğunu düşünür (Popper, 1950: 120 vd.). Bu, aynı zamanda doğal fenomenler arasında bir öngörülemezliğin olduğu ve "yasa"nın reddi anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımını sosyal bilimlere de uyarlayan Popper'a göre gerek fizik dünyada gerekse toplumsal yaşamda yasalar değil, sadece eğilimler söz konusudur. Eğilimler ise koşullara bağlı olarak değişebildiği için "yasa"dan söz etmemiz olanaksızdır. Kısacası Popper Magee'nin ifadesiyle (1990: 15) "fizikte de siyasette de belirlenemezcidir."

Popper'a göre bilimsel bir faaliyette amaç yanlışlama olduğu için bilim insanı ileri sürdüğü tezin hem kendisi hem de başkaları tarafından yanlışlanmasını, geçersizliğinin gösterilmesini arzu etmeli, bu yönde çaba sarf etmelidir. Yani bilim insanı eleştiriye açık olmalı, tezine yöneltilen her türden eleştiriye hoşgörüyle karşılamalı ve sonuçlarını titizlikle araştırmalıdır. Amaç gerçeğe ulaşmaktır. Bunun için öncelikli olarak ihtiyaç duyduğumuz şey Alan Musgrave'nin "hafifletilmiş kuşkuculuk", "eleştirel deneycilik" ve "yanılabilirliğin gerçeklik" gibi farklı kavramsallaştırmalarla andığı (1997: 358) ve Popper'ın kısaca "eleştirel akılcılık" (2007: 84) dediği şeydir. Ama burada şu husus vurgulanmalıdır ki akılcılık ya da akılsallık Popper'a göre bilimsel bir teorinin niteliği değildir. O daha çok bilimsel araştırma sürecinde bilim insanının takınması gereken bir tavidir. Yani akılsal olan/olması gereken teorinin içeriği değil ona sahip olma biçimimizdir (Gattei, 2009: 4). Bu ise teorimize yönelik bir eleştiri ya da itiraz söz konusu olduğunda onu ciddiyetle karşılamaya, üzerinde düşünüp değerlendirmeye ve gerektiğinde teorimizi revize etmeye istekli olmamızı gerektirir. Bu nedenle eleştirel akılcılık, öncelikli olarak hatalarımızın ve yanlışlarımızın eleştirilmesidir. Popper'ın deyişiyle (2007: 84) eleştirel akılcı "haklı çıkmaktan çok öğrenmeye değer veren, başkalarının fikirlerini olduğu gibi kabullenmek yerine kendi fikirlerini başkalarının eleştirisine açarak ve başkalarının fikirlerini de eleştirerek öğrenmeye açık olan kimsedir." Kendisinden aktardığımız şu satırlar Popper'ın eleştirel akılcılığının en özlü ifadesi olarak okunabilir:

Belki ben haksızım sen haklısındır, ama ne olursa olsun tartışmamızdan sonra ikimiz de bazı şeyleri eskiye göre daha net olarak görmeyi umabiliriz; nihayetinde kimin

haklı olduğunu değil, doğruluğa daha fazla yaklaşmanın önemli olduğunu unutmadığımız sürece ikimiz de birbirimizden bir şeyler öğrenebiliriz (2007: 84, 85).

Bunun için muhtaç olduğumuz tek şey vardır o da özgürce tartışma ortamıdır. Özgür tartışma ortamı olmaksızın içine düştüğümüz yanılgıları fark etmemiz ve gelen eleştiriler doğrultusunda hatalarımızı telafi etmemiz pek olanaklı değildir. Bu düşüncesini roman kahramanı Robenson Crusoe'ya yaptığı atıfla şöyle somutlaştırmaya çalışır. Crusoe karşılaştığı bazı sorunları sahip olduğu akıl yetisiyle çözüme kavuşturabilir. Ama yine de onun çözüm kabiliyeti oldukça sınırlı kalmaya mahkumdur. Çünkü o özgürce tartışma ortamından ve alternatif fikirleri muhakeme etme olanağından yoksundur (Popper, 2008b: 291). Popper'a göre,

özgür düşünce alışverişi olmaksızın gerçek bir düşünce özgürlüğü olmaz. Düşüncelerimizi sınamak, çürütülemez olup olmadıklarını bulmak için başkalarına ihtiyacımız vardır. Eleştirel tartışma bireyin özgür düşüncesinin temelidir. Bu da politik özgürlük olmadan düşünce özgürlüğünün olamayacağı anlamına gelir. Dahası, politik özgürlüğün, her bireyin aklını özgürce kullanmasının ön koşulu olduğu anlamına gelir (2007: 86, 87).

Kısacası Popper bilimsel araştırma sürecinde amaçlamamız gereken şeyin doğrulamak değil yanlışlamak olduğunu, tümevarımsal yöntem gereğince tümel ve kesin yargılardan kaçınmamız gerektiğini, takınmamız gereken tavrın eleştirel akılcılık olduğunu, olması gerektiğini söyler.⁴ Doğrusu bunlar onun toplumsal öğretisinde ve siyasal felsefesinde de merkezi kavram ve yaklaşımlardır. Şöyle ki o, bilim felsefesinde tümelci ve evrenselci iddialara karşı çıktığı gibi siyaset felsefesinde de toplumu yukarıdan ve bir bütün olarak düzenleyen köktenci politikalara karşı çıkar. Toplumsal yaşamda gözlemlenen sorunların bütüncül bir değişim ve dönüşüm projesiyle değil kısmi ve aşamalı müdahalelerle çözüme kavuşturulması gerektiğini savunur. Bunu mümkün kılacak olan ise ona göre, eleştirel akılcı bir perspektifi benimseyen ve özgürce tartışma ortamını güvence altına alan liberal demokrasidir. Çünkü sadece liberal demokrasi, geliştirilen kamu politikalarının gerek üretilme gerekse uygulanma aşamalarında vatandaşların görüş ve önerilerini, eleştiri ve tekliflerini özgürce ifade etmelerine ve bu yolla siyasal katılım süreçlerine aktif olarak iştirakine imkan sunmaktadır.

4 Popper'ın bilim felsefesinin merkezi kavram ve temaları olan yanlışlamacılık, tümevarım eleştirisi, belirlenemezlik ve bunların doğal sonucu olan eleştirel akılcılık, kendisinden sonra gelen önemli bilim felsefecileri Paul Feyerabend, Thomas Kuhn ve Lakatos gibi isimlerin konuyla ilgili görüş ve düşünceleri üzerinden eleştirel bir değerlendirmenin konusu yapılabilir. Ancak bu çalışmanın amacı doğrudan Popper'ın bilim felsefesinin analizi ve eleştirisi olmadığı için bu konuya girmeye gerek duymuyoruz.

Siyaset Felsefesinin Eleştirel Yönü: Tarihsicilik ve Ütopyacılık Üzerinden Totalitarizm/Kapalı Toplum Eleştirisi

Popper'ın siyasal ve toplumsal felsefesi birbirini tamamlayan iki ana çaba üzerine kuruludur. İlki kapalı toplum olarak nitelediği totalitarizmin eleştirisi, ikincisi ise açık toplum olarak nitelediği liberalizmin savunusudur. O, gerek *Tarihsiciliğin Sefaleti* gerekse *Açık Toplum ve Düşmanları* isimli eserlerinde bir yandan totalitarizmin kavramsal ve tarihsel çözümlemesini yaparken, diğer yandan savunuculuğunu yaptığı liberal toplum tasarımı ve alternatiflerine kıyasla üstünlüklerini gözler önüne sermeye çalışır. Ona göre toplumu yukarıdan tanzim etmeye, önceden belirlenmiş birtakım amaçlara göre sevk ve idare etmeye çalışan, deyim yerindeyse toplumsal mühendislik projesine soyunan bütün siyasal sistemler bireyi görmezden geldiği, bireysel hak ve özgürlükleri geri plana ittiği için özünde totaliterdir. Totaliter toplum felsefelerinin ve yönetim tarzlarının başında ise Platon, Hegel ve Marks gibi büyük filozofların felsefeleri ve siyasal tasarıları gelmektedir. Platon'un idealist, Marks'ın kuramsal ve Hegel'in kurgusal felsefesini totalitarizmin beslediği ana kaynaklar olarak niteleyen Popper'a göre (Bozkurt, 2004: 400) bütün totaliter rejimlerin iki ana niteliği/bileşeni vardır: Tarihsicilik⁵ ve ütopyacılık. Tarihsicilik ve ütopyacılık tarihsel süreç içerisinde zaman zaman farklı formlara bürünseler, savuculuğunu yapan düşünürlerin dilinde detaylarında ayrıışan iddialar ileri sürseler de⁶ nihayetinde onlar bütün totaliter düşüncelerin ve uygulamaların birleştirici ve üretici ilkesidir. "Entelektüel bir yanılgı" olarak nitelediği tarihsicilik Popper'a göre,

tarihsel öndeyinin (*historical prediction*) sosyal bilimlerin esas hedefi olduğunu ve bu hedefe, tarihin evriminin temelinde yatan "ritimler" veya "tarzlar"ın (*patterns*), "kanunlar" ya da "trendler" in açığa çıkarılmasıyla varılabileceğini kabul eden, sosyal bilimlere [yönelik genel] bir yaklaşım tarzıdır (Popper, 1985: 19).

- 5 Popper'ın felsefesinin merkezi kavramlarından birisi olan *historicism* sözcüğünün çevirisine dair bir kavram karmaşasının olduğu gözlenmektedir. Bazı yazılarda sözcük *tarihselcilik* bazılarında ise *tarihsicilik* olarak Türkçeleştirilmektedir. Ancak sözcüğün doğru karşılığı kanımızca *tarihsiciliktir*. Çünkü *tarihselcilik* terminolojik olarak, tarihsel olguların biricikliğini ve tekrar edilemezliğini, bu nedenle tarihsel fenomenlerin kendi bağlamlarında değerlendirilmeleri gerektiğini, dolayısıyla tarihin seyrini belirleyen bir yasanın olmadığını iddia eden düşünce iken, *tarihsicilik* bunun aksine, tarihin gidişatını belirleyen birtakım yasaların olduğunu bu yasaların keşfiyle geleceğe dair kehanetlerde bulunabileceğimizi savlayan düşüncedir. Popper'ın *historicism* kavramına yüklediği anlama ve işleve bakıldığında onun tarihsicilik olarak Türkçeleştirilmesini daha doğru buluyoruz. Zaten eserin ilk çevirisinin *Tarihselciliğin Sefaleti*, diğerlerinin ise *Tarihsiciliğin Sefaleti* başlığıyla yayınlaması da bizim bu tespitimizin haklılığını göstermektedir. (Bkz. Popper, 1985 ve Popper, 2008c). Tarihselcilik-tarihsicilik tartışmasına dair geniş bilgi için bkz. (Kroner, 2010:637-643; Özlem, 2010: 223 vd.).
- 6 Popper düşünce tarihinde tarihsiciliğin önemli isimleri ve güçlü temsilcileri olarak Platon, Hegel ve Marks'tan söz etse ve eleştirilerinin odağına bu isimleri yerleştirse de ona göre tarihsicilik hem çok daha eskilere gitmekte hem de çok daha geniş bir filozoflar dizgesi tarafından savunulmaktadır. Ona göre tarihsiciliğin düşünsel arka planı Yahudilikteki "seçilmiş ırk" düşüncesine kadar geriye götürülebilir ve bu düşüncenin yakın zamandaki savunucularına Auguste Comte ve John Stuart Mill gibi düşünürler de dahil edilebilir (Bkz. Popper, 1990:138).

Açacak olursak tarihsicilik “insanlık tarihinin belirli bir yöne doğru önceden kestirilebilir adımlarla ve katı bir süreklilik içinde devindiğini savunan bütün öğretilere verilen [genel] bir ad”dır (Baudoin, 2003: 61). Bu anlamıyla tarihsici “tarihi, kaynağından çıkarak yoluna devam eden bir nehir gibi görür ve bundan sonra onun nereye gidebileceğine inanır” (Popper, 2024: 63). Ütopyacılık ise “toplumu tümüyle dönüştürmeyi ve köktenci girişimlerle tamamen yeniden bir düzen kurmayı hedefleyen ideal toplum tasarımlarına verilen addır” (Baudouin, 2003: 61). Tarihsicilik ile ütopyacılık arasında yakın bir ilişki vardır. Ütopyacılık toplumsal yaşamda bütün çatışmaların çözüldüğü ve insanın nihai amacına eriştiği ideal bir toplum projesini amaçlarken, tarihsicilik bunu sağlayan mekanizmadır. Çünkü tarihsicilik yukarıda verdiğimiz tanımından da anlaşılacağı üzere tarihte insanlığın varacağı nihai bir erek olduğunu, bu ereğe varmak için insanlığın belli aşamalardan geçmesi gerektiğini iddia eder (Parvin, 2010: 67). Ne var ki bu ikisinin ittifakının doğal ve mantıksal sonucu totalitarizmdir. Tersinden ifade edecek olursak totalitarizm tarihsicilik ve ütopyacılığın çocuğudur.

Popper’a göre totalitarizm düşünce tarihinde uzun bir tarihsel arka plana ve güçlü/önemli temsilcilere sahiptir. En önemli temsilcilerinden birisi “gelmiş geçmiş en büyük filozof” olarak nitelediği Platon’dur.⁷ Ona göre Platon oluş ve bozuluş yasasının hakim olduğu görünüşler dünyasında şeylerin kötüye doğru gittiği iddiasıyla tarihsiciliğin, bu sürecin gelecekte çatışmaların sona ereceği ideal bir devlette son bulacağı kehanetiyle de ütopyacılığın önemli bir temsilcisi olmuştur. Herakleitos’tan sürekli evrim halindeki dünya fikrini, Heseidos’tan ise insanlığın karşı konulmaz bir kader karşısında olduğu düşüncesini tevarüs eden (Baudouin, 2003:66; Parvin, 2010: 73 vd)⁸ Platon’a göre tarihte bozulmaya doğru genel bir yönelim vardır. İçinde yaşadığımız görünüşler dünyasında işleyen yasa oluş ve bozuluş yasasıdır. Bu yasa gereğince “bütün toplumsal değişim, bozulma ya da çürüme yahut soy-suzlaşmadır.” Çünkü “akış halindeki bütün şeylerin (...) çürümesi kaçınılmazdır” (Popper, 2008a: 26). Bu çürümeyi sonlandırmanın yolu ise Platon’a göre değişimi durdurmaktır. Yani her şeye nihai ve mükemmel formunu kazandı-

7 Popper’ın totalitarizmin kaynağı olarak gördüğü Platon, Hegel ve Marks’a dair okumalarının yüzeysel, değerlendirmelerinin ise yanıltıcı ve indirgemeci olduğu; söz gelimi Platon’u aşırı şematize ettiği, Marks’a ideolojik yaklaştığı Hegel’i ise idealist felsefesi gereğince anlaşılabilir bulup daha baştan devre dışı bıraktığı; yine eleştirilerinde bu felsefelerden üretildiği iddia edilen faşizm, nazizm ve komünizme dengeli bir şekilde yer vermediği felsefi literatürde Popper’a yönelik eleştiriler olarak sıklıkla dile getirilir. Ancak bu çalışmadaki amacımız Popper’ın söz konusu filozoflara ve onların felsefelerinden türetilen politik öğretilere yönelik tenkit ve tahlillerinin doğruluk ve haklılık düzeyini tartışmak olmadığı için bu meseleyi girme gereği duymuyoruz. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. (Delecampagne, 2020:216-220; Erdem, 2019: 424-434).

8 Platon’un düşünceleri üzerinde Heraklitos ve Heseidos’un etkileri konusunda detaylı bilgi için bkz. (Parvin, 2010: 73 vd.).

racak ya da onları bu formlara yaklaştıracak olan ideal bir devleti tesis etmektir (Popper, 2008a: 28).

Popper’ın “modern tarihsiciliğin kaynağı” (2008b: 34) olarak nitelediği Hegel ise değişimi evrensel bir yasa olarak alır; ama onun Platon’un iddia ettiği gibi bir bozulma, çürüme, gerileme olduğunu kabul etmez. Diyalektiklerinden de anlayacağımız üzere Hegel’e göre “her şey oluşum içindedir ve (...) özler bile bunun dışında kalamazlar. Ama bu oluşum bozulma değildir” (2008b:41). Aksine bir ilerlemedir, gelişmedir. Ne var ki bu tarihsicilik de aynı Platon’da olduğu gibi ütöpik bir toplum tasarımı ile sonuçlanmaktadır. Şöyle ki *Geist*’in kendisini diyaletik bir yöntem ve süreçle açması anlamına gelen tarih nihayetinde herkesin özgürlüğünün bilincine vardığı ve kendisini gerçekleştirdiği toplumsal/siyasal bir ereği ima etmektedir (Hegel, 2001: 282). Hegel’e göre bu ereğe modern ulus devlette erişilir. Çünkü modern ulus devlet özgürlüğün yetkinleştiği son aşamadır (Pinkard, 2023: 326, 327). Fakat Hegel’in, devleti, onu meydana getiren ulusun kolektif ruhu olarak tanımladığı dikkate alınacak olursa bu tanımdan, özgürleşen ruhların bireysel değil kolektif ruh, yani devlet olduğu çıkarımı yapılabilir. Sonuç itibarıyla Popper’a göre Hegel, tarihi mutlak ruhun özgürleşmesine dair bir kehanette sonlandırdığı için ütopyacı, tekil ruhları mutlak ruhun içinde erittiği, bireyselliği ortadan kaldırdığı için de totaliterdir.⁹

Hegel’in diyalektik idealizmini tarihe uyarlayan ve buradan tarihsel bir materyalizm üreten Marks ise Popper’a göre tarihsiciliğin ve ütopyacılığın son temsilcisidir. Marks insanlığın ilkel/komünal toplumdan kapitalist topluma doğru evrildiği ve kendisinin de bu evrimin yasasını bulduğu iddiasıyla tarihsici, bu evrimin sosyalist/komünist toplumda son bulacağı kehanetiyle de ütopyacıdır. Doğrusu Popper, Marks’ın maddeci tarih yorumunun tarihsel olguları ekonomik arka planları ile kavramamıza yardımcı olacak değerli bir öneri olduğunu kabul eder; fakat yine de onun bir tarihsici olduğunu söylemekten çekinmez. Hatta onu “sahte peygamber” olarak niteler (Popper, 2008b: 390). Çünkü Marks sadece toplumun değişim yasasını bulduğunu iddia etmekle yani tarihsici olmakla kalmaz, bir adım öteye giderek insanlığın önüne sosyalist/komünist toplum idealinde somutlaşan sahte bir “yeryüzü cenneti” koyar. Bu anlamıyla Popper’a göre Marks da “zora dayalı proleterya diktatörlüğünü savunan” (Güzel, 2010: 80) su katılmamış bir ütopyacıdır.

9 Dahası Popper Hegel’i modern ulus devlete yaptığı vurgu ve modern ulus devletiyle Prusya monarşisini kastetmesi nedeniyle faşist olmakla da itham eder. Hatta onun Prusya monarşisine ilahi bir meşruiyet sağlamak üzere görevlendirilmiş bir ajan olduğunu, çağdaş milliyetçiliğin ve militarizmin en etkili kaynağı olduğunu söylemekten de geri kalmaz (Bkz. Popper, 2008b: 347 vd).

Görüldüğü gibi her üçü de tarihin seyrini ve tarihsel değişimin yasalarını bulduklarını iddia etmektedirler. Bu nedenle onlar Popper'a göre birer tarihsicidirler. Toplum bu yasalara göre köktenci bir değişime tabi tutmak istemektedirler. Bu nedenle de ütopyacıdırlar. Tarihsicilik ve ütopyacılığın doğal sonucu ise totalitarizmdir. Çünkü "totalitarizm, tarihsicilik ile ütopyacı toplum mühendisliğinin ittifakına yaslan[maktad]ır" (Irzık, 2017: 601). Bu ittifakın ise iki önemli ögesi vardır. İlki tarihin belirli, değiştirilemez ve geri döndürülemez bir doğrultuda durmaksızın ilerlediğini iddia eden "tarihsel determinizm" ikincisi ise toplumun, onu oluşturan bireylerden daha fazla bir şey olduğunu, bireylerden bağımsız bir şekilde kendi yasalarıyla işleyen organik bir bütün olduğunu ileri süren "holizm"dir. Her ikisi de toplumun gerçek bir amacının, nihai bir ereğinin olduğuna, bu amaç ve ereğin toplumsal yasaların ve tarihsel eğilimlerin keşfiyle bilimsel olarak incelenebileceğine inanır. Ama tarihsel determinizm ve holizm zemininde buluşan tarihsicilik-ütopyacılık ittifakı totaliter eğilimlidir ve çoğulculuğa, açık topluma düşmandır (Irzık, 2017: 601). Ayrıca bu ittifak,

nihai ve denetlenemez gücü, kendisini herhangi bir gerekçeyle haklı gösterme ihtiyacı duymayan yönetici bir elitin eline vermektedir. İnsanların siyasi kanaatlerini oluşturmak için gereksinim duydukları kaynakları ve yöneticilerini seçmeleri ya da iktidardan uzaklaştırmaları için gerekli olan demokratik kurum ve mekanizmaları inkar ederek demokratik siyaseti olanaksız hale getirmektedir (Parvin, 2010: 71).

Tarihsicilik ve ütopyacılık demokrasiye ve açık topluma düşman olmalarının ötesinde hem yanlış kabullere dayanmakta hem de gerçekleşmesi olanaksız idealler peşinde koşmaktadır. Popper tarihsicilik ve ütopyacılığı sadece benimsediği toplum tasarımı gereğince değil aynı zamanda savunduğu bilim felsefesi gereğince de eleştirir.¹⁰ Hatta onun, bilimsel araştırmanın mantığına dair görüşleri ile siyaset felsefesine dair görüşlerinin tarihsicilik ve ütopyacılığa yönelik eleştirilerinde buluştuğu söylenebilir. Bilindiği üzere Popper sosyal bilimlerin yönteminin doğa bilimlerinin yöntemiyle aynı olduğunu ya da en azından aynı olması gerektiğini düşünmektedir (Gorton, 2006: 5). Bu sebeple nasıl ki doğa bilimlerinde savunduğu tümevarımsal yöntem gereğince doğada yaptığımız sınırlı sayıdaki gözlemlerden hareketle genellemeler yapamayacağımızı iddia ediyorsa, bu yöntemi tarihe de uyarlayan Popper, tarihin işleyiş yasası diye bir şeyin olmadığını iddia eder (Corvi, 2005: 53). Dolayısıyla gelecekte nelerin ne şekilde gerçekleşeceğini şimdiden/önceden bilmemiz olanaklı değildir.

¹⁰ Popper tarihsiciliği sadece bilimsel ve siyasal gerekçelerle reddetmez. Dini gerekçelerle de reddeder. Şöyle ki olayların gelecekte nasıl gerçekleşeceğini önceden ve yukarıdan (ilahi olarak) belirlendiğini kabul ettiğimizde kaçınılmaz olarak insan özgürlüğü tehdit ve tehlike altına girer ve bu nedenle anlamlı bir şekilde özgürlükten ve insanın ahlaki otonomisinden söz etmemiz olanaksızlaşır. Popper'ın, tarihi Tanrı'nın iradesi olarak gören tarih anlayışlarını reddetmesinin nedenini de burada aramak gerekmektedir. (Geniş bilgi için bkz. Corvi, 2005: 53).

Tarihin işleyiş yasası diye bir şeyin olmamasının ve geleceğin önceden/şimdiden bilinmemesinin bir diğer nedeni de Popper'a göre doğanın bir olgular bütünü değil olgular koleksiyonu olmasıdır. Belli bir kuram içerisinde hareket eden bilim insanı ilgi alanına ve bakış açısına bağlı olarak seçici davranır. Olguların sonsuz çeşitliliği içerisinde, kuramıyla ilgili olduğunu düşündüğü olguları seçer ve araştırmasını ona göre yönlendirir.¹¹ Bu şu anlama gelmektedir: Hiçbir kuram doğayı bir bütün olarak izah etme iddiasında olamaz. Doğayı araştıran bilimlerde farklı kuramlar bir araya getirilerek daha bütüncül bir bakış açısı kazanabiliriz. Ama bu durum tarih için geçerli değildir. Tarihte "bütünleştirici kuramlar"dan değil sadece farklı *tarih anlayışlarından* ya da *tarih yorumlarından* söz edebiliriz (Popper, 2015: 145; Popper, 2008b: 338-340). Bu anlayışlar ve yorumlar önemlidir çünkü bize bir bakış açısı kazandırır. Ama söz konusu anlayış ve yorumlar tam da belli bir bakış açısını gerektirmesi/kazandırması nedeniyle öznel ve öznel olmaya da mahkumdur yani bilimsel olamazlar. Sonuç olarak "geçmişin, gerçekte nasıl olduysa öyle bir tarihi olamaz. Sadece tarihsel yorumlar olabilir, bunlarinsa hiçbir nihai değildir; her neslin kendi yorumunu yaratma hakkı vardır" (Popper, 2015: 149). Dolayısıyla "geçmişten (...) ders alabiliriz ama geçmişe bakarak gelecekte neler olacağına dair kehanetlerde bulunmaya imkan yoktur" (Popper, 2024: 64).

Popper'a göre tarihte ve toplumsal yaşamda tarihsicinin iddia ettiğinin aksine toplumların yol haritalarını belirleyen, ondaki değişimleri önceden haber veren yasaların olmamasının doğal sonucu geleceğin belirsiz ve farklı alternatiflere açık olduğudur. Doğrusu bu da onun bilim felsefesindeki, Heisenberg'in etkisiyle benimsediği belirlenimsizlik ilkesinin tarihte ve toplumda bulunduğu karşılıktır. Nasıl ki fizikte atom altı dünyaya inildiğinde elektronların konumu, hareketi, hareketlerinin yönü ve hızı tam olarak belirlenemiyorsa ve dolayısıyla fizik dünyada tam bir kesinlikten (doğa yasasından) söz edilemiyorsa, aynı şekilde toplumsal yaşamda da toplumsal değişimlerin nedenleri, süreçleri ve sonuçları tam olarak belirlenemez. Toplumsal yaşamda da bir kesinlikten (toplumsal yasadan) söz edilemez (Popper, 1950: 120). Bu nedenle toplumsal değişimin yasalarını keşfettiğini, bu yasalar sayesinde geleceğin öngörülebilir olduğunu ve dolayısıyla toplumların yukarıdan bir müdahale ile belli bir ideal doğrultusunda dönüştürülebileceğini iddia eden bütün toplumsal projeler –tekrara düşme pahasına ifade edeceksek- totaliterdir; totalitar projelerin üreteceği de "kapalı toplum"dan başka bir şey değildir.

11 Popper, bilim insanının ancak belli bir kuram içerisinde hareket edebileceği, bilimsel faaliyetlerini belli bir kuramsal çerçeve içinde yürütebileceği ama hiçbir kuramın olguların bütününe izah edemeyeceği yani dünyayı temsil edemeyeceği şeklindeki düşüncesiyle sanki Thomas Kuhn'un *paradigmasını* önceden haber veriyor gibidir. Ama aralarında önemli bir fark vardır. O da, Kuhn paradigmayı, bilimsel bir anlamda alıp kullanımını sadece bilimsel alanla sınırlarken, Popper kuram nosyonunu tarihe ve topluma uyarlar ve toplumsal öğretisini bu nosyon üzerinden yapılandırır. Kuhn'un paradigması hakkında geniş bilgi için bkz. (Kuhn, 2021).

Siyasal Felsefesinin Kurucu Yönü: Kısmi Müdahaleler ve Liberal Değerler Üzerinden Demokrasi/Açık Toplum Savunusu

Bir siyaset felsefecisi olarak Popper'ın amacı insanların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, acılarının minimize mutluluklarının ise maksimize edilmeye çalışıldığı, kısacası odağında insanların özgürlüğünün ve mutluluğunun bulunduğu bir politik sistem inşa etmektir. Ona göre bu toplumun ne yukarıdan indirilmiş bir metafizik dogması ne de önceden belirlenmiş, doğruluğu tartışmaya kapalı bir yasası vardır. Bu toplumda bütün değer ve normlar, yasa ve ilkeler eleştirel akılcı bir perspektiften özgürce tartışılarak ve ortak konsensüsler tesis edilerek belirlenir. Böylesi bir tez tam da tarihsiciliğin ve ütopyacılığın ittifakına yaslanan totalitarizmin dayandığı normatif ve epistemolojik fikirlerin ters yüz edilmesidir. İster bilim insanı isterse siyasi lider olsun hiç kimsenin mutlak hakikati tekeline alamayacağını kabul ettiğimizde hiçbir birey, kurum ya da politikanın yanılmaz ve sorgulanamaz olmadığını da kabul etmek durumunda kalırız. Doğruluğu tartışmaya kapalı bir gerçekliğin yokluğunda ise siyasetin amaçlarının ve siyasi kurumların rolünün ne olduğu ve bu amaçlara ulaşmak için hangi politikaların uygulanması gerektiği konusundaki karar, nihayetinde bireylerin katılımcı bir müzakereyle ve ortak konsensüsler üzerinden vermeleri gereken bir karardır (Parvin, 2010: 86, 87). Kanımızca bu da Popper'ın bilim felsefesinde savunuculuğunu yaptığı eleştirel akılcılığın ve onu olanaklı kılan özgür tartışmanın siyasal/toplumsal tasarımı bulduğu karşılık olarak okunabilir. Ona göre nasıl ki bilimde hiçbir zaman kesinliğin olamayacağını, sahip olduğumuz tezin/hipotezin yeni gözlem ve deneyler aracılığıyla yanlışlanacağını kabul ediyorsak, aynı şekilde toplumsal ve siyasal yaşamda da önceden belirlenmiş bir hakikat iddiasından yola çıkılmamalı, toplum bu iddia üzerinden yapılandırılmaya teşebbüs edilmemelidir. Nasıl ki bilimsel araştırma sürecinde benimsenmesi gereken yöntem yanlışlamacılık ise ve amacımız hipotezimizi doğrulamaktan çok yanlışlamaya çalışmak ise aynı şekilde toplumsal ve siyasal yaşamda da üretilen her bir kamu politikası eleştirel bir değerlendirmenin konusu yapılmalı, yanlışlanmaya çalışmalı ve bu yolla onun hatalı, eksik ve sakıncalı yanları gözler önüne serilmeye çalışılmalıdır. Bunun için de muhtaç olduğumuz, özgürlükçü bir düşünce ortamı ve bu ortamı olanaklı kılan açık toplumdan başka bir şey değildir.

Açık toplumun karşısında konumlandığı kapalı toplumun temel karakteristiği Popper'a göre "ütopyacı toplum mühendisliği"dir. Ütopyacı toplum mühendisliği beslediği tarihsicilik ve ütopyacılık gereğince toplumu yukarıdan, dayatmayla, kökten bir değişime ve dönüşüme tabi tutma projesidir. İhtiyaç duyduğu şey ise mutlak güç ve yetkidir. Ancak bu güç ve yetkinin

otoriterliğe kapı aralamayacağını hiçbir güvencesi yoktur. Ayrıca ütopyacı toplum mühendisi toplum için neyin iyi ve doğru olduğunu önceden bildiği için bu iyiye/doğruya ulaşmak adına toplumdaki birçok acıyı ve zulmü makul değilse bile mazur gösterebilir. Ütopyacı toplum mühendisliği ile otoriter-yanizmin ittifakının bir diğer sonucu ise her ikisinin de merkezi planlamaya yaptıkları vurgu gereğince gücün belli bir azınlığın elinde toplanmasıdır. Bu nedenledir ki demokrasiyi benimseseler bile bütün ütopyik toplum projeleri totalitarizme doğru bir yönelim gösterirler (Popper, 2008a: 208). Bir başka husus da otoriter yönetimlerin doğaları gereği eleştirilere kapalı olmaları nedeniyle kendilerine yöneltilen olumlu ve yapıcı eleştirileri anlama, projelerini bu doğrultuda yenileme ve güncelleme olanağından yoksun olmalarıdır (Popper, 2008a: 559). İlaveten, her toplumsal değişim projesinde bir takım “beklenmedik sonuçlar”ın ortaya çıkacağı ve projemiz ne kadar toptancı olursa beklenmedik sonuçların da o kadar çok olacağı muhakkaktır” (Magee, 1990: 92). Dolayısıyla geline nokta ütopyacı toplum tasarımlarının başarsızlığa mahkum olduğu söylenebilir.

Popper “ütopyacı toplum mühendisliği”nin yerine “parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik” (piecemeal social engineering)¹² dediği şeyi teklif eder (Popper, 2008a: 23, Popper, 1985: 84). Parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik toplumu yukarıdan ve toptancı müdahalelerle değil, içeriden ve sınırlı müdahalelerle değiştirme ve dönüştürme projesidir. O toplumsal sorunların zorla değil iknaya, çatışmacı değil barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulmasının biricik yöntemidir. Bu nedenledir ki Baudoin (2003: 78) ütopyacı toplum mühendisliğini devrimci, parçacı ve aşamalı toplumsal mühendisliği ise evrimci olarak niteler. Aynı zamanda parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik, tarihsici yaklaşımın normatif, epistemolojik ve metodolojik iddialarının tersine çevirilmesidir (Parvin, 2010: 67). Parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik de toplumu belirli bir yönde değiştirmeyi amaçlar. Ama her toplumsal değişim ve dönüşümün –daha önce değindiğimiz gibi- birtakım öngörülemeyen ve beklenmedik sonuçlar üretme potansiyeline sahip olduğu da herkesin malumudur. İşte parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik bu tür sonuçlar ortaya çıktığında onların zararını minimize etmek ve hatamızı telafi etmek için de bir gerekliliktir. Doğrusu burada da Popper’ın bilim felsefesine ilişkin kabul-

12 Popper’ın “piecemeal social engineering” şeklindeki kavramsallaştırmasının nasıl Türkçeleştirileceğine ilişkin bir konsensüs sağlanabilmiş değildir. Farklı çalışmalarda söz konusu ifadenin “bölük-pörçük toplumsal yapıcılık”, “lehimci tarzı mühendislik”, “perakendeci toplum mühendisliği” gibi Türkçeleştirildiğine tanıklık etmekteyiz (Bkz. Popper, 1985; Popper, 2008a; Baudouin, 2003; İrzik, 2017). Ancak Popper’ın genel toplumsal ve siyasal tasarımında toplumun kısmi ve tedrici olarak revize edilmesine yaptığı vurgu nedeniyle söz konusu kavramsallaştırmanın “parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik” şeklinde Türkçeleştirilmesinin hem daha doğru hem de Popper’ın meramını karşılaması açısından daha isabetli olduğunu düşünüyoruz.

leriyle toplumsal felsefesi arasındaki ilişki açığa çıkmaktadır. “Bilimde nasıl hatalı hipotezler eleştiri yoluyla düzeltiliyor ya da eleniyorsa, istenilen sonucu vermeyen politikalar da aynı şekilde düzeltilir ya da tamamen terk edilir. Gene açıktır ki (...) [parçacı ve aşamalı] toplum mühendisliği, toplumsal sorunların ve çözüm önerilerinin özgürce tartışılabildiği ve üzerinde anlaşılabilirdiği bir toplumsal uzamı, Popper’in ifadesiyle açık toplumu varsayar” (Irzık, 2017: 604). Bu açıdan Popper’in savunuculuğunu yaptığı parçacı ve aşamalı toplumsal mühendisliğin, onun bilimde benimsediği eleştirel akılcılığının siyasi felsefesinde bulduğu karşılık olduğu söylenebilir (Magee, 1990: 96).

Popper’in sözünü ettiği bu toplumsal mühendisliğin etik bir boyutu da vardır. Ütopyacı toplum mühendisliğinin amacı –klasik faydacılıkta olduğu gibi– toplumun genel mutluluğunu maksimize etmektir. Ama toplumun genel mutluluğuna yapılan vurgu “bireyin iyiliğinin geri plana itilmesi ya da bireyin iyiliğinin toplumun iyiliğine tabi kılınması” (Parvin, 2010: 72) gibi bir sonuca neden olabilir. Parçacı ve aşamalı toplumsal mühendisliğin amacı toplumun genelinin mutluluğunu maksimize etmek değil, aksine bir toplumdaki belirli kişi ya da grupların acısını minimize etmektir. Çünkü mutluluğun ne olduğu, hangi bileşenlerden oluştuğu ve insanları neyin mutlu ettiği tam olarak bilinemeyebilir; ama onları nelerin mutsuz ettiği, nelerin onlar için acı ve ızdırap kaynağı olduğu rahatlıkla bilinebilir. Bu nedendir ki parçacı ve aşamalı toplum mühendisi, “toplumun en büyük son iyiliğini aramak ve bunun uğruna savaşmak yerine, en büyük, en acil kötülüklerini arayıp bulmak ve bunlara karşı savaşmak yöntemini benimser” (Popper, 2008a: 209). Magee’nin deyişiyle (1990: 76) o, “kişiyi ütopya kurmayı düşlemeye itecek yerde, kötülükleri aramaya ve onları yok etmeye yöneltir.” Popper’a göre acı ile mutluluk arasında ahlaki bir simetri yoktur. İnsanın acı çekmesi doğrudan ahlaki bir çağrıdır, yani bir yardım çağrısıdır; ama iyi durumda olan bir kimsenin mutluluğunu artırmak benzer bir çağrı değildir (Popper, 2008a: 412). Bu nedenle Popper rasyonel bir kamu politikasının en öncelikli amacının insanın acısını dindirmek olduğunu söyler (Popper, 2002: 485). Bunu yaparken parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik toplumu bir bütün olarak yeniden/kökten yapılandırmayı amaçlamaz. Aksine söz gelimi sağlık, ekonomi ve eğitim gibi alanlarda sorun olarak gördüğü tekil bir problemi ele alır ve onu vatandaşlardan gelecek geri bildirimleri de dikkate alarak aşamalı ve tedbirli bir şekilde çözüme kavuşturmayı amaçlar (Popper, 2008a: 208; Shearmur, 2016: 354).

Parçacı ve aşamalı toplumsal düzenlemeler en iyi açık bir toplumda ve demokratik bir siyasal sistemde gerçekleşir. Doğrusu Popper, bir demokratır ve liberal demokrasinin yılmaz bir savucusudur. Ancak o yine de demokrasinin ideal bir yönetim tarzı olduğunu iddia etmez. Onun kategorik olarak

alternatiflerinden üstün olduğuna inanmaz.¹³ Churchill'den yaptığı alıntıyla “daha kötü olan diğer yönetim biçimlerini saymazsak, demokrasi en kötü yönetim biçimidir” (Popper, 2024: 68; Popper, 2015: 195; Popper, 2007: X) der. Bu nedenle de demokrasiyi kendi başına bir değer olarak değil, onu açık toplumu kuran ve ayakta tutan bir araç olarak görür. Ona göre demokrasi alternatiflerine iki açıdan üstündür. Birincisi, demokrasilerde yönetimlerin zora başvurmaksızın ve kan dökülmeden değiştirilebilmesidir. Bu aynı zamanda bir yönetimin demokratik olabilmesinin de koşullarından birisidir. Kendi ifadeleriyle nihayetinde “sadece iki devlet biçimi vardır: bir hükümetten, kan dökmeden seçim aracılığıyla kurtulmanın mümkün olduğu ve olmadığı devletler. Önemli olan budur, bu devlet biçiminin nasıl adlandırıldığı değil[dir]” (Popper, 2015: 164; Popper, 2007: 94). Bu bağlamda Popper'a göre siyaset felsefesinin yanıtını araması gereken temel soru da klasik siyaset felsefesinde dillendirildiği şekliyle devleti kimin yöneteceği ya da yönetim gücünü kimin elinde tutacağı değil; hoşlanılmayan, beğenilmeyen bir yönetimden nasıl kurtulacağımız, onu nasıl değiştirebileceğimiz sorusudur. Şayet bir yönetimi kan dökmeden ve barışçıl yöntemlerle değiştirebiliyorsak o yönetim biçimini demokratik olarak niteleyebiliriz.¹⁴ Ama bu, meselenin teorik boyutudur; bir de pratik, uygulama boyutu vardır. Bir yönetimden kan dökmeden, barışçıl yollarla kurtulabilmek için mevcut yönetimdekilerden farklı düşünen insanların duygu, düşünce ve kanaatlerini özgürce ifade edebilecek şekilde örgütlenebilmeleri gerekmektedir. Yani farklı düşünenler,

iş başındakileri eleştiren bir biçimde örgütlenebilmeli, konuşabilmeli, yazabilmeli, basın ve yayın araçlarından yararlanabilmeli ve öğretim yapabilmelidir ve onların yerine geçebilmek için, anayasal güvence taşıyan –düzenli olarak yapılan özgürce seçimler gibi- bir yol kendilerine açık olmalıdır (Magee, 1990: 70,71).

13 Popper'ın demokrasiye yönelik eleştirel yaklaşımı ile kendisinden yaklaşık bir asır önce yaşamış John Stuart Mill'in yaklaşımı arasında bir takım benzerlikler mevcuttur. Mill de Popper gibi demokrasiyi olumlamakla birlikte onun alternatiflerine karşı kategorik bir üstünlüğü olduğuna inanmamakta, Popper gibi demokrasiyi kendi başına bir değer olarak görmemektedir. Bu konudaki fikirleri örtüşse de düşünürlerimizi bu sonuca ileten gerekçeler büyük ölçüde farklıdır. Mill'in demokrasiyi olumlamasının arka planında faydacı etik kabulleri yatarken, Popper'ın olumlamasının arka planında bilimsel kabulleri yatmaktadır. Açacak olursak Mill faydacı etiği gereğince demokrasiyi toplam faydayı (mutluluğu) maksimize eden, Popper ise açık toplumu kuran ve ayakta tutan bir araç olarak gördüğü için onaylar. Mill'in demokrasi anlayışı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Mill, 2017:117 vd.).

14 Popper'ın bir iktidarın kan dökülmeden değiştirilmesini o iktidarın demokratik olmasının koşulu olarak yorumlaması günümüzün gelişmiş demokrasilerinde oldukça arkaik ve ilkel bir düşünce olarak değerlendirilebilir. Ancak anakronistik bir hataya düşmemek gerekir. Yaşadığı dönemin, demokratik kurum ve kültürün daha yeni yeni gelişmeye başladığı yirminci yüzyılın başları olduğunu hatırladığımızda iktidarın kansız bir şekilde değiştirilmesinin hem insanlığın siyasal evrimi hem de demokratik kültürün gelişmesi açısından en azından döneminin şartları itibarıyla önemli bir husus olduğu söylenebilir.

Bütün bunlar Popper'ın demokrasilerde muhalefete yaptığı vurguya işaret eder niteliktedir. Aynı zamanda onun siyasetteki bu tavrı bilimsel araştırma sürecinde eleştirel düşünceye ve tartışmaya yaptığı vurgu ile de uyumludur.

Demokrasinin alternatiflerine üstün olmasının ikinci nedeni demokrasi-lerde toplumsal yaşamı düzenleyen ilke ve normların, özgür bir ortamda ve açıkça tartışılarak ortak bir kararla belirlenmesidir. Popper genel toplumsal felsefesinde nasıl ki her türden ütopyacı toplum tasarımlarına ve toplumu yukarıdan dizayn etmeyi amaçlayan toptancı toplumsal mühendislik projelerine karşıysa, demokrasilerde de yukarıdan yapılan düzenleme ve dayatmalarla toplumun sevk ve idare edilmesine karşıdır. Burası da onun bilim felsefesine dair görüşleri ile toplum felsefesine dair görüşlerinin örtüştüğü noktalardan birisidir. Daha önce de değindiğimiz gibi Popper, bilimde mutlak bir kesinliğin olmadığını, bilimsel araştırma sürecinin doğruya an be an daha da bir yaklaşma süreci olduğunu ifade ediyordu. Ona göre gerçek, her gün kendisine bir adım daha yaklaştığımız ama bir türlü ulaşamadığımız bir ideal idi. Aynı şekilde siyasette de ideal toplum felsefelerinin ve “kusursuz toplum düşleri[nin] tehlikeli [olduğunu]” (Güzel, 1996: 32) düşünen Popper demokrasinin, alternatiflerine bir diğer üstünlüğünün buradan kaynaklandığını söyler. Çünkü demokrasi ideal ve mükemmel bir toplum tasarımı sunmaz. Demokrasilerde toplumsal yaşamı iyileştirecek, toplumun gelişimine katkıda bulunacak politikalar özgür bir ortamda ve katılımcı bir müzakereyle belirlenir. Belirlenen politikalar, uygulama aşamasında sürekli bir deneme yanılma testine tabi tutulur ve eksiklikleri tamamlanarak, kusurları giderilerek daha iyi hale getirilmeye çalışılır. Bu açıdan nasıl ki bilimsel faaliyet bilimsel gerçekliğin keşfine yönelik sonu gelemeyen bir çabayı ifade ediyor ise insanlığın siyasal evrimi de daha iyi bir toplum tasarımı ve bunu mümkün kılacak yönetim biçimine doğru sonu gelmeyen bir yolculuktur.

Ayrıca her ne kadar etimolojik kökeni itibarıyla “halkın hakimiyeti”, “halkın kendi kendini yönetmesi” gibi anlamlara gelse de o, demokrasiyi basitçe bir “çoğunluk rejimi” olarak da algılamaz. Popper’a göre (2015: 165) “demokrasilerimiz [nihayetinde] halk hakimiyetine değil parti hakimiyetine dayalıdır” ve her zaman için toplumlar hükümetler aracılığıyla yönetilmiştir (Popper, 2007:95). Demokrasinin çoğunluğun rejimi şeklinde algılanması onun deyişiyle “demokrasi paradoksu”na yol açma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Şöyle ki demokrasiyi çoğunluk rejimi olarak algıladığımızda onu ortadan kaldırmak isteyen bir parti çoğunluğun oyu ile iktidara gelirse kendimizi çoğunluğun tercihi ile sınırlandırdığımız için bu durumda yapabileceğimiz pek bir şey olmaz. Ama Popper'ın demokrasi anlayışı bu paradokstan bağışıktır. O tercihini çoğunluk rejiminden yana değil özgür kurumların

korunmasından yana kullanır. Özgür kurumlara yönelik bir tehdit –ister azınlıklardan isterse çoğunluktan- kimden gelirse gelsin o demokrasiyi korumak adına mücadele etmeyi kendisi için hem bir hak hem de bir sorumluluk olarak görür (Popper, 2008a: 265). Demokratik bir sistemde özgür kurumların varlığı Popper'a göre demokrasinin korunmasının önemli bir aracı olduğu gibi gelişmiş demokrasilerde bütün güç ve yetkilerin tek elde toplanmasını engelleyen “güçler ayrılığı”nın da göstergesidir. Dahası bu, kişilerin hak ve yetkilerini özgürce kullanabilmesinin de güvencesidir (Taşkın, 2011: 67). Popper demokrasiyi basitçe bir çoğunluk rejimi olarak algılamadığı gibi demokratik bir rejimde sonsuz bir hoşgörünün ve sınırsız bir özgürlüğün savunuculuğunu da yapmaz. Mutlak bir hoşgörü hoşgörüsüzlerin de hoş görülmesini gerektireceği için bu durum nihayetinde hoşgörünün ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacaktır.¹⁵ Popper'a göre (2015:179) özgürlüğün korunabilmesi için demokrasiye, demokrasinin korunabilmesi için de özgürlüklerin sınırlandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenledir ki demokratik bir rejimde hoşgörü düşmanlarının bastırılması bir gerekliliktir. Ama bunu yaparken oldukça dikkatli olunmalı ve gerçek bir tehdit oluşturmadıkları sürece böyle bir yola gidilmemelidir. Aksi durumda bu bir süre sonra farklı düşünen herkesin kovuşturulması ve cezalandırılması şeklinde bir “cadı avı”na dönüşebilir. Farklı düşünce sahiplerine önce görüş ve düşüncelerini özgürce ifade etme imkanı sunulmalı ardından bu düşünceler rasyonel ve eleştirel bir zeminde tartışmaya açılmalı ve yanlışlıkları gösterilmeye çalışılmalıdır. İkna olmaz ve diretirlerse demokrasinin korunması adına cezalandırılmalıdır. Kısacası

hoşgörü adına hoşgörüsüzleri hoş görmeme hakkına sahip çıkmalıyız. Hoşgörüsüzlüğü salık veren her hareketin kendisini yasanın dışına koyduğunu söylemeliyiz ve tıpkı öldürmeye yahut insan kaçırmaya veya köle ticaretini hortlatmaya teşviki suç saydığımız gibi hoşgörüsüzlüğe ve baskıya teşviki de suç saymalıyız (Popper, 2008a: 265).

Popper sistemini bireyin özgürlüğü üzerine kursa ve bu özgürlüğün ateşli bir savunucusu olsa da mutlak hoşgörü gibi mutlak özgürlüğü de sakıncalı bulmaktadır. Çünkü mutlak/sınırsız bir özgürlük özgürlüğü ortadan kaldıracılabileceği gibi karşıtını da üretme potansiyeline sahiptir. Sınırsız bir özgürlük bir süre sonra zorbaların zayıfları sömürmesi hatta kendi adına köleleştirmesi

15 Popper'ın hoşgörünün sınırlarına ve hoşgörüsüzlerin cezalandırılmasına ilişkin görüşleri ile Popper'la aynı (liberal) gelenek içerisinde konumlanan ve Popper'dan yaklaşık iki asır önce yaşamış olan Locke'un aynı konudaki görüşleri arasında bir takım benzerlikler mevcuttur. Locke da demokratik bir toplumda hoşgörünün bir sınırı olması ve hoş görüsüzlerin cezalandırılması gerektiği hususunda Popper'la mutabıktır. Ne var ki bunun gerekçesi konusunda büyük ölçüde farklılaşmaktadırlar. Locke hoş görüyü –belki de yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal koşulları gereğince- dinsel alanda ve anlamda alır ve örneğin insanlığın evrensel ahlaki değerlerini olumsuzlayan amoralistlerin, Tanrı inancını reddeden ateistlerin, hatta başka bir dine inanan kimselerin hoşgörülmemesi gerektiğini söylerken, Popper hoş görülmemenin alanını demokrasi karşıtlığı ile sınırlar. Locke'un hoşgörü konusundaki görüşleri için bkz. (Locke, 1998).

gibi bir sonucu doğurabilir. Popper burada özellikle ekonomik özgürlük meselesi üzerinde durur. Marksizme yönelttiği eleştiriler nedeniyle Popperci liberalizmin zaman zaman vahşi kapitalizme bir meşruiyet zemini hazırladığı iddia edilse de (Gülen, 2018: 56) kanımızca bu çok doğru değildir. Ucu kapitalizme vardırılabilecek olan sonsuz ve sınırsız bir ekonomik özgürlük yoksulların zenginler tarafından sömürülmesine ve ekonomik özgürlükten yoksun bırakılmalarına neden olacağı için Popper tarafından kabul edilmez. Popper bu sorunun aşılması ve ekonomik açıdan zorda olanların korunması için devlete belirli yasal düzenlemeler yapma hakkı tanımaktadır. Ne var ki bu durum devletin ekonomiyi yukarıdan düzenlemesi ve serbest piyasa ekonomisine doğrudan müdahale etmesi şeklinde anlaşılmamalıdır. Kastedilen, hem toplumsal adaletin sağlanması hem de ekonomik düzenin tanzimi için devletin ekonomiye planlı, kısmi ve istisnai müdahalesidir (Magee, 1990: 73). Hadd-i zatında bu onun parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik projesinin de bir gereğidir.

Sonuç olarak Popper nasıl ki demokrasiden çoğunluğun iktidarını değil herkesin duygu, düşünce ve inançlarını özgürce ifade edebilmesini ve zorba yönetimlerden kan dökmeden kurtulmayı mümkün kılan özgür kurumların korunmasını anlıyorsa aynı şekilde hoşgörü ve özgürlükten de sonsuz ve sınırsız bir serbestlik halini değil gerek toplumsal kontrol mekanizmaları gerekse yasal kurumlar aracılığıyla hudutları belirlenen sınırlı bir hoşgörüyü ve özgürlüğü anlamaktadır. Bu açıdan onun hoşgörü ve özgürlüğü mutlak değil, optimal bir değer olarak gördüğü söylenebilir.

Sonuç

Popper bilim felsefesine ve toplum/siyaset felsefesine dair görüşleri ile ön plana çıkan, dikkatleri çeken bir isimdir. Ancak Popper hakkında oluşan akademik literatür genel olarak incelendiğinde bu iki alandaki görüş ve düşüncelerinin ya birbirinden bağımsız olarak ele alındığı ya da siyaset felsefesine dair görüşlerinin bilim felsefesine dair görüşlerinin gölgesinde kaldığı görülmektedir. Bu durumu gerek yabancı gerekse yerli literatürde onun bilim felsefesine dair yapılan çalışmaların siyaset felsefesine dair yapılan çalışmalardan daha fazla olmasından da anlayabiliriz. Fakat kanımızca Popper'in toplum ve siyaset felsefesine ilişkin tartışmalara katkısı en az bilim felsefesine dair yapılan tartışmalara katkısı kadar büyük, anlamlı ve değerlidir. Daha da ötesi onun bilimsel araştırmanın mantığına dair görüşleri ile siyasal alanda savunuculuğunu yaptığı liberal ve demokratik toplum tasarımı arasında önemli bağ ve bağlantılar mevcuttur.

Siyaset felsefesinde gerek toplumu bir bütün olarak ve yukarıdan değiştirmeyi amaçlayan ütopyacı ve toptancı toplumsal mühendislik projelerine yönelik eleştirilerinin gerekse bunun karşısında konumlandığı parçacı ve aşamalı toplumsal mühendislik projesinin arka planında hep bilimsel araştırma sürecinde sadık kalınmasını talep ettiği görüşleri yatmaktadır. Tekrara düşme pahasına ifade edecek olursak Popper öncelikli olarak nasıl ki bilimde mutlak gerçeklik iddiasını reddediyorsa, siyasette de kusursuz toplum tasarımlarını reddeder. Bilim gerçekliğin keşfine dair sonu gelmeyen bir çaba olduğu gibi siyaset de kusursuz (ideal) yönetim biçimine yönelik nihayete ermeyen ve ermesi de mümkün olmayan bir arayıştır. İkinci olarak nasıl ki hiçbir bilimsel kuram gerçekliği tam olarak temsil etmiyor ve bilim insanı belli bir kuram içerisinde hareket ediyor, olgular arasında “seçici” davranıyorsa siyasetçi de toplumu bir bütün olarak değiştirmek yerine onda gördüğü belirli sorunlara odaklanmalı ve onları aşamalı olarak düzeltmeyi amaçlamalıdır. Burada da gayesi toplumun genel mutluluğunu maksimize etmek değil bireylerin acılarını minimize etmek olmalıdır. Üçüncü olarak nasıl ki bilimde gerçekliğe, ileri sürdüğümüz tezleri ve hipotezleri yanlışlayarak, -yanlışlamaya çalışarak- erişiyorsak, siyasette de toplumsal bir sorunun çözümüne yönelik geliştirdiğimiz projenin eleştirilmesini, yanlışlarının gösterilmesini amaçlamalıyız. İdeal değilse bile ideale yakın bir toplumsal tasarıma ve yönetim tarzına ancak bu yolla erişilebilir. Bunun için muhtaç olduğumuz tek şey bilimde olduğu gibi siyasette de eleştirel akılcı bir perspektif ve özgürce tartışma ortamıdır. Benzer şekilde demokrasiyi basitçe çoğunluğun yönetimi olarak anlamamasının ve demokratik sistemlerde özgür kurumların korunmasının önemine vurgu yapmasının da arka planında onun bilimsel araştırmanın mantığına ilişkin kabulleri yatmaktadır. Nasıl ki bilim insanları arasında çoğunluktan farklı düşünen, aykırı ve muhalif tipler bilimin gelişmesine özel ve önemli katkılarda bulunmuşsa toplumda da azınlıklar insanlığın kültürel ve entelektüel evrimine benzer katkılarda bulunabilirler. Bu nedenle özgürlükçü ve liberal bir toplumda toplumun genelinden farklı düşünen ve yaşayan azınlıkların hakları güvence altına alınmalıdır. Ama bu hakların, demokratik hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak kullanılmasına da müsaade edilmemelidir.

Bütün bu olumlu görüşlerine rağmen Popper'ın toplumsal ve siyasal tasarımı yine de sığ ve yüzeysel bulunabilir, çeşitli açılardan eleştirilebilir. Örneğin insanlığın tarihini, “açık toplum” ve “kapalı toplum” olarak nitelediği iki farklı ve düşman kampın mücadelesine indirgemesi, literatüründe üçüncü bir toplumsal yapıdan hiç söz etmemesi, dikotomik ve diyalektik olmakla itham ettiği Marks'ın düşüncelerinden tamamen kurtulamadığı hatta onun et-

kisinde kaldığı şeklinde okunabilir (Gülen, 2018:44). Yine aynı şekilde bütün siyasal rejimleri iki sınıfa indirgeyerek demokrasiyi kabaca “hükümetlerin seçimle iş başına geldiği ve kan dökülmeden değiştirilebildiği yönetim biçimi” olarak tanımlaması Avrupa’yı bir kan gölüne çeviren Hitler’in de seçimle iş başına geldiği hatırlanacak olursa oldukça ironik bulunabilir (Delacampagne, 2020: 219, 220). Hakeza politik felsefesinde özgürlüğe güçlü bir vurgu yapmasına rağmen özgürlük paradoksuna işaret ederek, gerektiğinde özgürlüklerin sınırlanabileceğini söylemesi hatta iktisadi alanda devlete güçlü bir düzenleyici rol atfetmesi de onun liberalizminin zayıf noktalarından birisi olarak değerlendirilebilir. Öyle ki devletin ekonomi alanındaki düzenleyici işlevi nedeniyle Magee gibi bazı isimler Popper’ın politik felsefesinin liberal demokrasiden çok demokratik bir sosyalizm olarak nitelenebileceğini söylerler (Magee, 1990: 75). İlâveten, liberal demokrasiyi gelişmiş Batı toplumlarına has bir yönetim biçimi olarak değerlendirmesi de Batılı olmayan toplumlara yönelik üstenci ve elitist bakış açısının bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Popper’ın eleştirel akılcılığı ve yanlışlamacı bilim anlayışı da eleştirilerden arınık değildir. Söz gelimi eleştirel akılcılık diye isimlendirdiği yaklaşımın, arka planı Kant’ın aşkınsal idealizmine değin uzanan fikri geleneğin kendinden menkul otoritesine dayandığı söylenebilir. Bilimsel tasarımının merkezi temaları olan bilimsellik kriteri (bilimsel olanla-olmayan ayırımı), tümevarım eleştirisi, gerçekliğin keşfedilemeyeceği sadece bir ideal olarak amaçlanabileceği, kuramlarımızın değer yüklü olduğu ve hiçbir kuramın olguların bütününe izah edemeyeceği, rasyonelliğin bilimin değil bilim adamının bir niteliği olduğu/olması gerektiği şeklindeki iddialarına da çeşitli açılardan itiraz edilebilir, edilmektedir de. Belki de bu eleştiri ve itirazlar nedeniyle Gattei (2009) bir kitabına da isim olduğu şekliyle Popper’ın bilim anlayışını “temelsiz rasyonellik” olarak nitelemektedir. Benzer şekilde, Popper’ın yanlışlamacı bilim anlayışının, gözlemcinin tarafsız ve gözlemlerin nötr olduğu varsayımına dayandığı ama bunun kanıtlanmamış bir iddia olduğu (Woolgar, 1999:23, 24), doğrulama ve yanlışlamanın birbirini dışlayan ve olumsuzlayan değil, aksine olumlayan ve tamamlayan süreçler olduğu, dolayısıyla birlikte kullanılmaları gerektiği (Bal, 2015:35) şeklindeki eleştiriler de literatürde dillendirilmektedir.¹⁶

Hem bilimsel hem de siyasal tasarımının içerdiği bu sorunlar nedeniyle Popper’ın insanlığın bilimsel ve siyasal evrimine çok da orijinal ve özgün katkılarda bulunmadığı, özellikle siyasal alanda savunuculuğunu yaptığı görüş ve düşüncelerin kendisinden önce başka düşünürler tarafından farklı bağlam-

¹⁶ Bu çalışmanın odak noktasını Popper’ın bilimsel tasarımı ile siyasal felsefesi arasındaki ilişkinin tahlili oluşturduğu için Popper’ın bilim felsefesine ilişkin yürütülen tartışmaların ve ona yöneltilen eleştirilerin detaylarına girilme gereği duyulmamış, sadece söz konusu eleştirilere değinilmekle yetinilmiştir.

larda ve formlarda dile getirildiği ifade edilebilir. Ancak Popper'ın orijinallliği ve özgünlüğü, dillendirdiği fikirlerde ve ileri sürdüğü tezlerde değil kanımızca bu düşünce ve tezleri temellendirme biçiminde aranmalıdır. O, felsefe tarihinde belki de ilk defa toplumsal ve siyasal felsefesini –makalenin genelinde göstermeye çalıştığımız gibi- belli bir bilimsel tasarım üzerine inşa eden, etmeye teşebbüs eden isimdir. Önemi de sanırız buradan gelmektedir. Ayrıca onun liberal toplum ve devlet tasarımına olan katkılarının sadece teorik düzeyde ve düzlemde kaldığını söylemek de yanlıştır. Popper'ın, kendisinden sonra, öğrencisi George Soros'un kuruculuğunu yaptığı *Açık Toplum Enstitüsü*'nün isim babalığını yaptığı hatırlanacak olursa düşüncelerinin pratik düzlemde de karşılık bulduğu söylenebilir. Sonuç olarak uygulama bazındaki yansımalarına bakıldığında Popper'ın düşüncelerinin, liberalizmin zaten zihinlerde güçlü bir yer tuttuğu Amerika'da değilse bile Kıta Avrupası'nda geniş ölçekli bir karşılık bulduğu, Batı'da geleneksel sağ siyasetlere ve hatta başta Komünizm olmak üzere toplumu yukarıdan ve bir bütün olarak dizayn etmeyi amaçlayan totaliter rejimlere yönelik eleştirilerin ilhamını büyük ölçekte Popper'dan aldığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akgün, S. (2009). Karl Popper'ın tarih, toplum ve siyaset felsefesi üzerine görüşleri. *FLSF:- Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 59-76.
- Bal, H. (2015). *Bilgi sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Baodouin, J. (2003). *Karl Popper*. (çev. Bülent Gözkan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, N. (2004). *20. Yüzyıl düşünce adamları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Corvi, R. (2005). *An introduction to the thought of Karl Popper*. London & New York: Routledge.
- Delacampagne, C. (2020). *20. yüzyıl felsefe tarihi*. (çev. Devrim Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demir, Ö. (1997). *Bilim felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Erdem, E. (2019). Karl Popper'in Platon eleştirisinin epistemolojik ve politik kökenleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3). 423-436.
- Gattei, S. (2009). *Karl Popper's philosophy of science: rationality without foundations*. New York & London: Routledge.
- Gorton, W. A. (2006). *Karl Popper and the social sciences*. New York: State University of New York Press.
- Gray, J. N. (1976). The liberalism of Karl Popper, *Government and Opposition*, 11(3), 337-355.
- Güzel, C. (2010). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Hegel, G. W. (2011). *Seçme parçalar*. (çev. Hüseyin Demirhan). Ankara: Onur Yayınları.
- Irzık, G. (2017). Karl Raimond Popper. Ahu Tuncel ve Kurtuluş Dinçer (Ed.) *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e içinde* (ss. 596-609). Ankara: Doğubatı Yayınları.

- Kroner, R. (2010). Tarih ve tarihsicilik. (çev. Mustafa Alican). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV(2), 637-643.
- Kuhn, T. (2021). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (çev. Nilüfer Kuyaş). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Locke, J. (1998). *Hoşgörü üstüne bir mektup*. (çev. Melih Yürüşen). Ankara: Liberte Yayınları.
- Magee, B. (1990). *Karl Popper'in bilim felsefesi ve siyaset kuramı*. (çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Merkit, N. (2021). Karl Popper ve yanlışlanabilirlik ilkesi. *Birey ve Toplum: Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 129-143.
- Mill, J. S. (2017). *Demokratik yönetim üzerine düşünceler*. (çev. Özgüç Orhan). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Musgrave, A. (1997). *Sağduyu, bilim ve kuşkuculuk: Bilgi Kuramına Tarihsel Bir Giriş*, (çev. Pelin Uzay). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Özlem, D. (2010). *Tarih felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Parvin, P. (2010). *Major conservative and libertarian thinkers: Karl Popper*. New York & London: Continuum.
- Pinkard, T. (2023). *Hegel*, (çev. Mehmet Barış Albayrak). İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Popper, K. (1950). Indeterminism quantum physics and classical physics. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 1(2), 117-133.
- Popper, K. (1985). *Tarihselciliğin sefaleti*. (çev. Sabri Orman). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Popper, K. (1990). Toplum bilimlerinde öndeyi ve kehanet. (çev. R. Alpay, Magee). *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı* içinde (ss. 135-149). (çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Popper, K. (2002). *Conjectures and refutations*. London and New York: Routledge.
- Popper, K. (2007). *All life is problem solving*. (İng. çev. Patrick Camiller). London & New York: Routledge.
- Popper, K. (2008a). *Açık toplum ve düşmanları I*, (çev. Mete Tunçay). Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. (2008b). *Açık toplum ve düşmanları II*, (çev. Harun Rızatepe). Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. (2008c). *Tarihsiciliğin sefaleti*. (çev. Sabri Orman). İstanbul: Plato Yayınları.
- Popper, K. (2012). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. (çev. İlknur Ata ve İbrahim Turan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. (2015). *Hayat problem çözmektir: Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*. (çev. Ali Nalbant). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. (2024). *Bu yüzyılın dersi: özgürlük ve demokratik devlet üzerine iki konuşmayla birlikte*, (söyleşi: Giancarlo Bosetti). (çev. Ceyhan Aksoy). Ankara: Serbest Kitaplar.
- Sağduyu Filozofu Popper*, (1996). (der. ve çev. Cemal Güzel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Shearmur, J. (2016). Popper's politics and political thought. Jeremy Shearmur, Geoffery Stokes (Ed.). *The Cambridge Companion to Popper* içinde (352-376). Cambridge: Cambridge University Press.
- Taşkın, A. (2011). Platon'un demokrasi paradoksu, Popper'in yorumları ve Türkiye'de demokrasi tartışmaları. *Kaygı*, (16), 61-73.
- Woolgar, S. (1999). *Bilim: bilim idesi üzerine sosyolojik bir deneme*, (Çev. Hüsamettin Arslan). İstanbul: Paradigma Yayınları.